

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ, ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Вайнола Р.Х. *Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: Монографія / Вайнола Р.Х.; За ред. С.О. Сисоєвої. – Запоріжжя: Хортицький навчально-реабілітаційний багатпрофільний центр, 2008. – 460 с.*

2. Веретенко Т.Г. *Практична компонента професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс] // Актуальні питання соціально-педагогічної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Київ, 9 – 10 квітня 2009 року. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>*

3. Кашкарьов Г. *Проблема підготовки педагога до особистісно орієнтованої профілактики правопорушень серед молоді і шляхи її вирішення*

[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bdpu.org>

4. Майборода Г.Я., Тютюнник О.В. *Деякі аспекти підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання підлітками психоактивних речовин. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N123/N123p099104.pdf*

5. *Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмельюк, А.В. Семенова; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 399 с.*

6. Троценко Н.С. *Методичний супровід профілактичної роботи соціальних педагогів загальноосвітніх закладів [Електронний ресурс] // Актуальні питання соціально-педагогічної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Київ, 9 – 10 квітня 2009 року. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>*

Стаття надійшла до редакції 23.03.2012

УДК 159.9:377.35

Тетяна Буцко, старший викладач кафедри психології Академії муніципального управління, м. Київ.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ, ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Брати на себе тягар загальнолюдських проблем – єдиний шлях виживання і вдосконалення людини. Цей шлях передбачає розвиток найвищого ступеня відповідальності, її психологічної складової, що охоплює як коло найближчого оточення особистості, так і її внутрішні проблеми.

Ключові слова: професійне самовизначення, професійна підготовка, професійна діяльність, психологічний аспект, індивід.

Лит. 19.

Вступ. Головна ідеальна мета професійного самовизначення – внутрішня готовність молоді людини самостійно й свідомо планувати, корегувати й реалізувати перспективи свого розвитку: професійного, життєвого, особистісного. Ідеальною мета вважається тому, що надзвичайно важко своєчасно її досягти, але ідеали, як відомо, існують не для того, щоб їх досягати, а для того, щоб визначати напрями стремління, розвитку, самовдосконалення [9]. Отримуючи вищу освіту, людина свідомо чи несвідомо готує себе до майбутньої управлінської діяльності в галузі своєї професійної спеціалізації. Своєю чергою, в процесі діяльності, відбувається інтеграція морального, правового, економічного, соціального та психологічного аспектів відповідальності у професійній відповідальності управлінця, яка є мірою усвідомлення особистістю своїх професійних обов'язків, запорукою добровільного їх виконання, а також мірою

провини за невиконання професійних обов'язків [19].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми. Аналіз наукових джерел свідчить про те, що відповідальність – це усвідомлення індивідом свого обов'язку перед самим собою, іншими людьми, суспільством. Психологічний аспект відповідальності базується на можливості вибору, тобто наданні особистістю свідомої переваги певній лінії поведінки у реальній життєвій ситуації. Тоді під відповідальністю за зроблений вибір слід розуміти усвідомлення особистістю власного авторства тих життєвих обставин, в яких вона опинилась внаслідок вибору [7].

Ситуація вибору і відповідальності належить до таких проблем, рішення яких має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Саме у контексті відповідальності філософська теорія моралі безпосередньо з'єднується з нормативною етикою й з реальною практикою людської

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ, ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

поведінки, яка, в свою чергу, є віссю, навколо якої обертається все суспільне життя особистості. Актуальність проблеми досліджувалась у працях таких науковців: Г.С. Адушкін, Л.І. Анциферова, Р.Г. Апресян, В.І. Бакштановський, Є.М. Борисова, Ф.І. Майленкова, Л.Ф. Мітіна, Н.С. Пряжников, І.Л. Соломін, В.А. Сонін, А.В. Разін, А.І. Титаренко.

Мета статті. Проаналізувати процеси інтеграції морального, правового, економічного, соціального та психологічного аспектів відповідальності у професійній відповідальності майбутнього фахівця, визначити пріоритетні завдання вищої школи у формуванні цього психологічного феномену, дати характеристику основних підходів у реалізації цих завдань.

Викладення основного матеріалу. За свою багатовікову історію людство винайшло безліч різноманітних способів несення людиною формальної штучної примусової відповідальності. Плітки, наклепи, обігніці, присяги, соціальні й правові норми, закони – все це засоби, які тим чи іншим чином регулюють суспільні відносини між індивідами та групами індивідів у найрізноманітніших ситуаціях. Так, в суспільній діяльності відповідальність виокремлює етичний, правовий, економічний і соціальний аспекти, оскільки вона реалізується через етичні, правові економічні і соціальні норми [3].

Та існують такі форми відповідальності, коли йдеться про формування й реалізацію цього феномена у свідомості індивіда на підґрунті генетичних задатків у процесі розвитку особистості під впливом життєвих обставин і соціального оточення. Психологічний аспект такої відповідальності, як вже зазначалось вище, базується на акті свідомого вибору, тобто наданні особистістю свідомої переваги певній лінії поведінки у відповідній життєвій ситуації.

В цілому моральний вибір – це мисленева діяльність, в якій провідна роль належить позараціональним компонентам свідомості: почуттям, переживанням, інтуїції. Тим не менше, необхідність раціонального підходу до процесу здійснення вибору очевидна. Найімовірніше, підсилення раціональних регулятивних компонентів можливе за рахунок більш глибокого вивчення нераціонального через рефлексію і вольове втручання відповідних структур особистості [7]. При цьому, звичайно, слід враховувати, що вибір може здійснюватись як в умовах співпраці, взаєморозуміння, так і в умовах конфронтації, конфлікту, де стикаються у протиборстві інтереси особистості, групи, організації. Крім того, об'єктом відповідальності може бути схильність людини приписувати

відповідальність за власні дії зовнішнім чинникам та іншим людям, відмовляючись тим самим від несення особистісної відповідальності, перекладаючи її на інших та зовнішні обставини. Всі ці і багато інших факторів є, кожен у своїй мірі, визначальними у ситуації вибору і прийняття рішення, а відтак і настання відповідальності з точки зору її психологічної суті.

Актуалізація здатності (спроможності) людини до усвідомлення і прийняття відповідальності у формі стійкої в часі, достатньо інтенсивно вираженої особистісної характеристики, притаманної психологічно зрілій особистості – одне з головних завдань вищої школи у професійній підготовці майбутніх керівників структурних підрозділів, установ і організацій. Ця актуалізація відбувається у контексті загальних процесів становлення особистості, коли кожна молода людина на порозі ранньої зрілості намагається зрозуміти, хто вона є і якими є інші люди; як жити, щоб бути щасливим, успішним, користуватись повагою і любов'ю оточуючих, якомога менше страждати, уникати невдач і конфліктів; відбутись як особистість і не шкодувати колись про змарноване життя. Саме на цей період припадає необхідність у самостійному прийнятті рішень, які є визначальними для всього подальшого життя. Професійне самовизначення займає не останнє місце у переліку відповідальних виборів особистості [9].

Найбільш достовірними й науково обґрунтованими даними для вирішення цих питань володіє психологія, яка, враховуючи відмінності у способах переживання і поведінці людей різної статі і віку, професійно визначає особистісні якості, дає можливість гармонізувати міжособистісні стосунки, вирішує питання кадрового відбору тощо. Основною для теоретизації й обґрунтування рекомендацій у вищезазначених сферах людської життєдіяльності слугують серед інших наукові дослідження психічних явищ локусу контролю та каузальної атрибуції.

У загально прийнятому розумінні термін “локус контролю” вживається для визначення притаманного людині відчуття локалізації уявлюваного джерела керування власною поведінкою. При цьому розводяться поняття інтернального і екстернального локусу контролю. Перший має місце, коли відбувається внутрішнє прийняття індивідом “на себе” відповідальності за власні погляди, дії, наслідки поведінки і, як результат, – власний контроль над власною долею. Екстернальний локус контролю передбачає наявність схильності розглядати локалізацію джерела керування поглядами й діями поза

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ, ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

власним внутрішнім контролем. Відповідно успіх чи неуспіх приписується певним зовнішнім силам і не ставиться індивідом в залежність від власних бажань і можливостей [10].

Слід наголосити, що об'єктивно питання не в залежності реального внутрішнього контролю від екзогенних чи ендогенних джерел, а в тому, як індивід сприймає джерело контролю, тобто термінологічно має місце психічне явище каузальної атрибуції. При загальному підході акт атрибуції являє собою приписування чи наділення людиною певними характеристиками, рисами, емоціями, мотивами себе чи інших людей і залежить від рівня розвитку самосвідомості. Основою цього підходу є положення гештальтпсихології про те, що інформація, придбана індивідом протягом попереднього досвіду, має визначальне значення при обробці нових даних, які надходять з новим досвідом [10]. У відповідності до цього положення, спостерігається така послідовність: людина спостерігає поведінку іншої людини, робить логічні, зі своєї точки зору, висновки про наміри цієї людини, приймаючи за основу в цих висновках сприйняття її дій і, виходячи з цього, приписує іншій людині певні приховані мотиви, які нібито узгоджуються з її поведінкою. Життя, оточуюча дійсність повсякчас ставить перед людиною завдання здійснення вибору, прийняття рішень, в т.ч. й в контексті інтернальної і екстернальної відповідальності. І далеко не завжди раціональні шляхи розв'язання цих завдань повністю узгоджуються з особистісними якостями індивіда. Іншими словами, людина в певних ситуаціях постає перед неминучістю прийняття рішення і несення відповідальності незалежно від її успадкованої чи набутої готовності чи неготовності до цього.

Психологічними основами почуття відповідальності поряд з успадкованими задатками виступає необхідність формування його на достатньо ранніх етапах розвитку особистості у процесі загальної соціалізації, що є прерогативою сімейної, загальноосвітньої та соціальної педагогіки. Зазначимо тільки, що не сформованість почуття відповідальності теж має внутрішні і зовнішні причини. До внутрішніх причин, що зумовлюють так звану дитячу безвідповідальність відносять поєднання таких психологічних характеристик дитини, як погані пам'ять, уява, сприймання, недостатній розвиток емоційно-вольової сфери, перевтома, невміння виконувати завдання, які потребують посидючості, наполегливості й точності, наявність певної акцентуації характеру й типу темпераменту. До зовнішніх причин

відносять засилля адміністративних методів виховання і навчання, що спрямовані на безпосереднє підпорядкування волі дорослого, обов'язкове виконання того, що вимагається, без усвідомлення і внутрішнього прийняття декларованих принципів, без готовності до очікуваних дій, розуміння алгоритму нормативної поведінки. Всі ці чинники створюють психологічний бар'єр і спричиняють до неприйняття поставлених вимог, появи яскраво виражених відхилень у поведінці, соціально неприйнятних вчинків [15, 16, 17, 18].

У вчинку людина виявляє оптимальну активність і саморегуляцію поведінки, відповідну до моральних норм, вимог і приписів. Вихованню відповідальності сприяє інтерес до дорученої справи, віра у власні сили, уможливість виконання завдання, доброзичлива моральна атмосфера у сім'ї та освітніх закладах, надання дітям вчасної допомоги, гуманний авторитет і особистий приклад дорослого [15, 16, 17, 18].

Разом з тим, очікування усвідомлення й інтеріоризації цього почуття як стійкої характерологічної риси особистості виправдовується у віці 14 – 16 років, тобто у старшому підлітковому – ранньому юнацькому віці. Недостатня сформованість цієї особистісної якості на межі вікового розвитку, що має відповідати рівню ранньої соціальної зрілості, несе в собі невідповідності, здатні спричинити тяжкі наслідки у становленні особистості в цілому [14].

Продовжуючи тему соціалізації слід зазначити, що різні люди по-різному реагують на одні й ті ж життєві ситуації, хоч виховуються за однаковими принципами в одних і тих же загальноосвітніх закладах. Дехто успішно долає виникаючі труднощі. Хтось реагує девіантною, соціально непринятною поведінкою, вирішуючи власні проблеми. Можливі й соматичні прояви реагування – фізичні захворювання, поштовхом до виникнення яких є надмірна внутрішня напруга відчуття неможливості подолання ситуації чи її наслідків через нестачу внутрішнього психологічного потенціалу.

Зазвичай людина намагається відповідати вимогам і очікуванням свого соціального середовища, або у всьому наслідує свій ідеал. Однак, стикаючись з незапланованими ситуаціями, здатними викликати стрес, людина може частково чи повністю втрачати контроль свідомості над почуттями, безпосередніми реакціями. Тоді, не очікувано для оточуючих, а іноді і для самої людини, її натура оголюється з незнаной досі сторони. З цього приводу в своїх роботах В.Н. Мясіщев стверджував, що особистість є те

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ, ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

реалізоване в діях суб'єктивне і об'єктивне, що характеризує справжнє обличчя людини, представлене як система соціальних відносин з врахуванням біологічних і конституційно-індивідуальних властивостей [12].

Іншими словами, вищі рівні свідомості, соціальна направленість й ієрархія цінностей індивіда формується не тільки виключно під впливом соціуму, але й залежить від індивідуального тропізму, вибірковості, що значно обмежує кількість ступенів вибору способів реагування конкретної людини при її контактах з оточуючим світом. Вочевидь, як і будь-яка психологічна якість людини, цей тропізм обов'язково має бути представлений біологічними задатками для їх подальшого розвитку в процесі дозрівання й виховання. Такі висновки підтверджуються науковцями-практиками в галузі психології, педагогіки, інших галузях людинознавства у процесі професійної наукової діяльності й клінічних дослідженнях.

Відомий психолог-гуманіст Еріх Фромм, розглядаючи основні причини виникнення страху, тривоги, почуття самотності, що оволодівають людиною у відриві від оточуючого світу, серед інших виділив екзистенціальну людську потребу в самоідентичності, яка полягає у спроможності людини усвідомлювати, що “я – це Я, і Я відповідаю за свої дії”. Задоволення цієї потреби забезпечує кожному індивіду психічно здорове гармонійне існування [11].

Карл Роджерс – автор клієнт-центрованої терапії на основі гуманістичної психології, вивчав особистісно центровані ситуації і їх значення для різних соціальних систем. Йому належить твердження, що для вирішення проблем існування зовсім не є необхідним володарювання невеликої групи обраних над всіма іншими, бо кожна доросла, фізично й психічно здорова людина здатна і повинна повністю усвідомлювати всі свої вчинки і відповідати за них [11].

Відомий і видатний представник екзистенціальної психології Ролло Мей розробив концепцію існування людини, яка базується на твердженні, що найважливішим для людини в першу чергу є те, що відбувається з нею “тут і зараз”. У цій єдиній справжній реальності людина формує себе сама і є відповідальною за те, ким врешті-решт стає. Висновки Ролло Мея такі: багатьом людям недостатньо хоробрості зустрітись віч-на-віч зі своєю долею. Спроби уникнути подібного зіткнення призводить до того, що ці люди найчастіше поступаються більшою частиною своєї свободи, намагаючись уникати відповідальності.

Психологічно зрілі, соціалізовані особистості, навпаки, цінують і оберігають свою свободу, живуть повноцінним життям, чесно відносяться до себе і до інших, не намагаються уникати відповідальності [11].

Навчання за Болонською системою вимагає від студента саме усвідомлення і прийняття відповідальності перш за все перед самим собою за результати успішності й ефективності власних підходів до отримання знань. Загальноновизнаним є той факт, що спроможність планувати, організовувати контролювати і адекватно оцінювати власну діяльність, нести відповідальність за її результати – це підґрунтя і запорука здатності людини до взяття на себе та розподілу між підлеглими відповідальності за результати дій по реалізації планових і поточних завдань у різних сферах професійної діяльності. Своєю чергою, будь-яка діяльність передбачає задоволення певних потреб індивіда чи суспільства і ідеальними умовами для успішної діяльності є поєднання потреб індивіда і суспільства, або наявність в них якомога меншої кількості непринципових розбіжностей. У всіх інших випадках мислинневе оперування поняттями “хочу”, “можу” і “потрібно”, “повинен” спричиняє внутрішню напругу, яка зовнішньо проявляється у дисгармонії міжособистісних стосунків, не виключаючи сфер навчальної і професійної діяльності. Крім того, практика показує, що не завжди спроможність взяти на себе відповідальність за самого себе є запорукою здатності, готовності взяття на себе відповідальності за інших людей.

Проблеми наростання динаміки соціально-економічної активності суспільства набувають сьогодні глобального характеру і потребують для їх вирішення об'єднання зусиль всієї людської спільноти у сфері регулювання світового господарства. Провідні науковці сьогодення узгоджено сформулювали тезу про те, що основою пошуку досконалої моделі управління світовим розвитком є управління людини самою собою, усвідомлена й осмислена саморегуляція. “...Людина постала перед дилемою: або вона має змінитись як окрема особистість, як професіонал, і як частина суспільства, або їй судилося зникнути з обличчя Землі” [8]. У зв'язку з цим, уже сьогодні існує гостра необхідність підготовки конкурентоспроможної особистості, що користується винятковим попитом на ринку праці для задоволення потреб людства через звершувальну, створюючу діяльність і осмислену свідому особисту відповідальність за результати цієї діяльності.

ПІДГОТОВКА УЧНІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ШКОЛАХ ФРН

1. Ананьев Б.Г. *Психология и проблемы человека*. – М., 1996. – 273 с.
2. Анциферова Л.И. *Психология формирования и развития личности*. – М., 1981. – 476 с.
3. Андреева Г.М. *Социальная психология: Учебник для высших учебных заведений* – М.: Аспект Пресс, 2004. – 365 с.
4. Бурлачук Л.Ф. *Психодиагностика*. – СПб: Питер 2002. – 352 с.
5. Борисова Е.М. Логинова Е.П. *Индивидуальность и профессия*. – М., Знание, 1991. – 290 с.
6. Лучинин А.С. *Психогенетика*. – М, 2005. – 153 с.
7. Майленова Ф. *Выбор и ответственность в психологическом консультировании*. – М.: “КСП+”. 2002. – 415 с.
8. Митина Л.Ф. *Психология развития конкурентоспособной личности*. – М., 2003. – 400 с.
9. Пряжников Н.С. *Методы активизации профессионального и личностного самоопределения*. – М., 2003. – 392 с.
10. Ребер А. *Большой толковый психологический словарь. Том 1-й. В 2х томах*. – М.: Вече- АСТ, 2000. – 591 с.
11. Ролло Мей. *Открытие бытия* – М.: Институт Обще гуманитарных исследований. 2004. – 254 с.
12. Соломин И.Л. *Современные методы психологической экспресс диагностики и профессионального консультирования*. – СПб. 2006 – 278 с.
13. Сонин В.А. *Психодиагностическое познание профессиональной деятельности*. – СПб. 2004. – 408 с.
14. *Діти “групи ризику”: психологічні, соціальні та правові аспекти* – К.: Київська міська державна адміністрація. Служба у справах неповнолітніх, 2001. – 192 с.
15. *Психологічний довідник учителя. Книга 1. В 4 книгах/Упоряд. В. Андрієвська/за заг. ред. С. Максименка* – К.: Главник, 2006. – 112 с.
16. *Психологічний довідник учителя. Книга 2. В 4 книгах/Упоряд. В. Андрієвська/за заг. ред. С. Максименка* – К.: Главник, 2006. – 112 с.
17. *Психологічний довідник учителя. Книга 3. В 4 книгах/Упоряд. В. Андрієвська/за заг. ред. С. Максименка* – К.: Главник. 2006. – 96 с.
18. *Психологічний довідник учителя. Книга 4. В 4 книгах/Упоряд. В. Андрієвська/за заг. ред. С. Максименка* – К.: Главник. 2006. – 96 с.
19. *Управлінські аспекти соціальної роботи: Курс лекцій / За заг. ред. М.Ф. Головатого*. – К.: МАУП, 2004. – 260 с.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2012

УДК 37.035.3(430)

Оксана Садлівська, викладач кафедри методики викладання іноземних мов
факультету романо-германської філології
Галина Раделицька, викладач кафедри методики викладання іноземних мов
факультету романо-германської філології
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ПІДГОТОВКА УЧНІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ШКОЛАХ ФРН

У статті розкриваються особливості функціонування системи шкільної освіти у Баварії, аналізується стан підготовки учнів до майбутньої професійної діяльності у різних типах шкіл та на різних ступенях навчання відповідно до їх здібностей та фізичних можливостей, акцентується увага на їхній підготовці до практичного життя.

Ключові слова: професійна діяльність, основна школа, реальна школа, гімназія, профільна та допрофільна підготовка, принципи організації навчального процесу, професійна орієнтація.

Лит. 5.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень та публікацій
Зі здобуттям незалежності Україна успадкувала тоталітарну систему освіти, яка передбачала тотальний контроль як за вчителем так і за учнями, єдині навчальні плани для всіх і не передбачала жодної альтернативи у виборі програм чи типів шкіл. Протягом 20 років держава намагається позбутися цієї спадщини і на цьому шляху можна відзначити як позитивні зміни, так і невдачі.

За цей час було відкрито нові типи навчальних

закладів, які дають змогу здібним школярам реалізувати себе, з'явилися приватні дошкільні та шкільні заклади, що значно збільшило можливості вибору. Однак у результаті недостатньої апробації, продуманості та виваженості освітні реформи рухаються то в одному, то в іншому напрямку. Так у 2001 році Міністерством освіти і науки було оголошено про перехід на дванадцятирічне навчання із запровадженням профільного навчання устарілій школі. Перший випуск дванадятикласників повинен був відбутися у 2012 році. Однак понад 65% учнів, що закінчили дев'ятий клас не виявили